

Dr. Ümit Yoket*

Tarihsel süreç boyunca var olmuş hemen her kültürde, tıp hep en erken gelişen unsurlardan biri olmuştur. Sihir, büyü gibi bilim dışı alanlardan, deney, gözlem ve sonuç çıkarma gibi bilimsel ilkelere kadar çok geniş bir perspektif içinde değişik yöntemlerin uygulandığı ve büyücü, şaman, hekim gibi, değişik isimleri olan kişilerce uygulanan tıbbın en eski uzmanlık kollarından biri olduğu kuşkusuzdur.

Tarih öncesi döneme ait birçok kafatasında trepanasyon (cerrahi bir alet ile kafatasını delme) izlerine rastlanmıştır. Kemikte açılan deliğin iyileştiği, yara çevresinde oluşmuş kemik dokusunun varlığı ile kesinlikle belli olmaktadır. Yaralanmalarda, kırıklarda iyileştirme için kullanılan yöntemler ve gereçler olduğunu kazı buluntularından öğreniyoruz. Ayrıca çeşitli hastalıklara karşı kullanılan bitkiler, onlardan yapılan ilaçlar, merhemler de iyi bir gözlem geleneğini yansıtmaktadır. Bu yazıda tarihsel süreçte tıbbın gelişiminde ekol olarak anımsanabilecek önemli merkezleri kısaca gözden geçirilecektir.

Mısır Tıbbı

Mısır'da adı bilinen ilk büyük hekim İmhotep'tir. Milattan önce (MÖ) 3000'li yılların sonlarında yaşamıştır. Firavun Zoser'in veziri olup aynı zamanda fizikçi, mimar ve astronomdu. Bazı büyük piramidlerin de mimarındır ve daha sonra tanrılaştırılarak tıbbın tanrısı sayılmıştır. Mısır tıbbının bir başka önemli kişisi İris'tir. MÖ 2500'lü yıllarda yaşamış, sarayın başhekimliğini yapmış; göz, mide ve bağırsak hastalıkları konusunda ünlenmiştir. Bugüne kadar Mısır tıbbı ile ilgili 8-10 adet papirüs bulunmuştur. Kahun, Gardiner, Smith ve Ebers en önemlileri olup MÖ 1600 yıllarında Mısır'ın askeri ve siyasal açıdan en güçlü olduğu çağda yazılmışlardır. Bunlardan Ebers papirüsü oldukça detaylı tıp bilgileri içermekte ve bir hekimin elinin altında bulunması gerektiği düşünülerek yazıldığından ilk tıp el kitabı olarak anılmaktadır. Smith papirüsünün bir yerinde hekimin beyine kadar işleyen bir yaralanma ile ilgili şaşırtıcı gözlemi

anlatılmaktadır. Burada beyin zarı, beyin-omurilik sıvısı ve beyin kıvrımları tanıtılmakta, hastanın her iki burun deliğinden kan geleceği ve boynunun sertleşeceği anlatılmaktadır. Bilimde ve teknikte bu üstün düzeye erişen Mısır, MÖ 1500 yıllarından sonra gücünü ve etkinliğini hızla yitirmiştir.

Mezopotamya'da Tıp

Mezopotamya denilince kuşkusuz aklı Sümer, Babil ve Asur gelir. Bu bölge kültürü, tarihi ve arkeolojisi hakkında pek çok bilgi bulunmasına karşın, tıp alanında aynı kaynak zenginliği yoktur. Bunun nedenlerinden biri; o dönemde, bilginin ustadan çırağa, söz ve eylemle aktarılması olabilir. Dönemin tıpla ilgili en ilginç belgeleri daha çok hekimlerin ödüllendirme ve cezalandırma yöntemleri ile ilgili olan adeta tıp yasaları diyebileceğimiz belgelerdir. Bu dönemin hastalıkların tanı ve tedavi yöntemlerinden bazıları şöyledir:

- Suya zeytinyağı döküp, suya karışan yağın aldığı şekle göre yorum yapmak,
- Koyun ya da keçinin mide, böbrek, kalp ve karaciğerinin incelenip yorumlanması,
- Nazarlık kullanımı,
- Hastalanan kimsenin nefesle ağızından çıktığı inanılan ruhunun geri getirilmesi işlemi.

Hititler'de Tıp

Hitit tıbbının genellikle, çağdaşları olan Mısır ve Mezopotamya ile karşılaştırıldığında daha geri kalmış olduğu gözlenmektedir. Hitit yazılı belgelerinden, tıp ve hastalıklarla ilgili olan tablet sayısı 22'dir. Bunlardan, genelde tıbbi uygulamaların sihirle, büyü ile ve salgınların tanrı gazabı olduğu inancı ile iç içe olduğu, ilaç bilgisinin, kökü çok eskilere giden otların kullanılması ile ilgili geleneklerden oluştuğu anlaşılıyor.

Ancak halk sağlığı ile ilgili, özellikle içme suyu kaynaklarının temiz tutulması ve dinsel törenlerde temizliğe ve yıkanmaya özellikle önem vermeleri kayda değer hususlardır. Hitit tıbbının deneysel niteliği ağır basan Mısır tıbbından çok, dinsel pratikleri ve inancı ağır basan Mezopotamya tıbbına benzediği ileri sürülebilir.

Homeros Devrinde Tıp

Ege'nin, çok erken dönemlerden başlayarak, Mısır ile çeşitli konularda ilişkide bulunması, tıp ve hekimlik alanında da etkilerin Ege bölgesinde kendini göstermesine yol açmıştır. Böyle olduğunu yurttaşımız İzmirli Homeros ve Bodrum'lu tarihçi Herodotos'un yapıtlarında görüyoruz. Özellikle İliada ve Odyssea destanında, MÖ 2000 yılında toplumun kahraman savaşçılarına, ilk tıp bilgilerinin, küçük yaşlardan başlayarak öğretildiği görülmektedir. Bu eğitim özellikle savaş sırasında kendi ya da arkadaşlarının başlarına gelebilecek yaralanma ve kaza gibi konuları içermektedir.

Bu çağda hekim olarak yetişecek her adayın özellikle Gymnasion eğitiminden geçmesi orada beden eğitimi dahil felsefe, müzik, coğrafya ve daha birçok konuyu öğrenmesi gerekmektedir. Daha sonra da deneyimli ve ünlü hekimlerin yanında en az altı yıl süren bir öğrenim görmek zorunda idi. Ünlü pek çok hekimin çocukları da baba mesleğine girmek isterlerse, bu öğrenimi babalarının yanında görüyorlardı. Yani bir baba-oğul ve usta-çırak ilişkisinden söz edilmektedir.

Bu dönemin en ünlü hekimi olarak kabul edilen Alkmaion, beynin yönetim merkezi olduğunu, duyu organları ile beyin arasında bağlantı olduğunu belirtmiştir. Yine bu hekim ruhun ölmezliği ile ilgili bir doktrini ilk kez ortaya atmış, sağlığı vücuttaki güçler dengesinin oluşturduğunu (homeostaz) öne süren bir teori öne sürmüştür. Bu dengeyi oluşturan birimlerden birinde ortaya çıkan bir bozukluk, karışıklığı ya da onun deyimini ile anarşiyi ve hastalığı oluşturur.

Ege kültüründe MÖ 6. yüzyıl, Anadolu'nun önderliğini İonia'lı matematikçi ve filozoflarla yaptığı büyük kültürel ve bilimsel devrimin çağıdır. Bunda bu bilim adamlarının pek çoğunun Mısır bilimi ile bizzat oraya giderek tanışmalarının ve öğretilerini yeni bir sentez ile ortaya koymalarının önemi büyüktür.

Homeros çağında Asklepios ünlü bir hekimdi. Daha sonra ünü her yana yayılmış, efsanevi bir hekim olarak tanrılaştırılmış ve eski Hellen dünyasında 320 ayrı kentte adına tapınaklar inşa edilmiştir. Eski Hellenler'in hekim tanrı ya da hekimlerin tanrısı olarak adlandırdıkları Asklepios'un tanrı Apollon'un oğlu olduğuna inanılırdı.

Çok iyi bir hekim olduğu, ama çizmeyi aşarak ölüleri diriltmenin de sırrına erince, doğa düzeninin bozulacak olmasına kızan büyük tanrı Zeus'un yıldırımlarına hedef olduğu rivayet edilmiştir.

Anadolu inançlarına göre, son anlarında yazdığı ölümsüzlük reçetesi bir otun üzerine düşünce, bütün özellikleri o ota geçmiştir ve bu bitkinin adı sarmısaktır. Asklepios hekimlik sanatını kızı Hygieia'ya öğretmiştir (Hygieia, "sağlık" anlamına gelip, hijyen sözcüğünün temelidir). Onun sanatı Asklepiades olarak anılan ve bir okul düzeni içinde birleşen hekimler aracılığı ile eski çağda yüzyıllar boyu sürdürülmüştür.

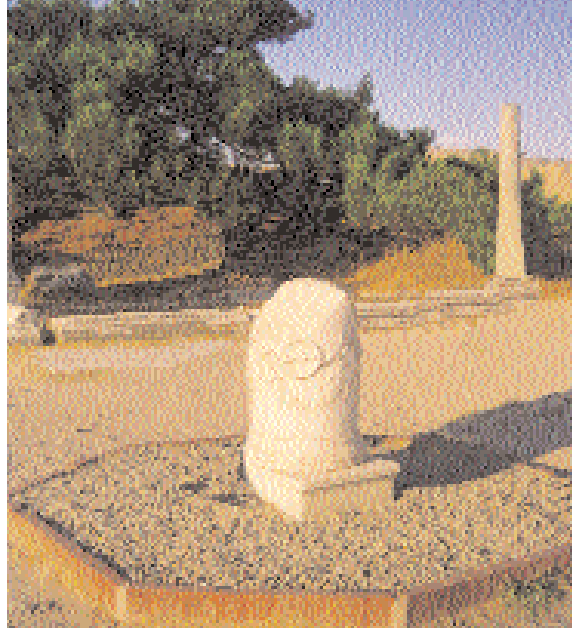
Hekimliğin bu efsaneler, öykülerle dolu başlangıcının bir sonucu olarak eylem alanlarından biri de doğal olarak tapınaklardı. Bu tapınaklarda hamam, terletme, müshil yolu ile içini temizleme, rüya yorumlama ve telkin geleneği bu dönemde egemendir ve tedavi hekimlerden çok, hekimlik bilgisini dinsel öğretinin bir bölümü olarak kazanmış rahipler tarafından yapılmaktadır.

Asklepiyonlardaki bu tedavi yöntemleri dışında iki türlü hekimlik vardı. Özel olarak çalışan hekimler evlerinde hasta bakarlardı. Bu yolla hekim hastası ile daha sakin bir ortamda

ilgilenme olanağı bulurdu.

Bunun dışında bir kısım hekim İatreion ya da Taberna denilen mekanlarda hasta bakarlardı. Bunlar, maaşları yönetim tarafından belirlenen ve ödenen halk hekimleri idi. İatros demosios denilen bu halk hekimlerinin ücretlerini karşılamak için konmuş İatrikon denilen bir vergi de vardı. Ayrıca tahıl da verilirdi. Bazı aileler de birleşip dernekleşerek aylık belirli bir ödenti toplamak sureti ile oluşturdukları kasadan, hasta olanların hekim ve ilaç masraflarını karşılıyorlardı. Bu da sağlık sigortasının prototipidir.

O dönemlerde hasta muayene odalarının havadar, bol ışıklı olması, hekim ve hastanın oturduğu yerin eş yükseklikte olması gereğine işaret edilmektedir. Bir yatağa yada sedire uzanıp muayene devri Roma döneminde başlamıştır.

Hellenistik çağın sonlarına doğru Philostratos tüm tıp alanlarının tek tip bir hekime bırakılmayacağını, travmalara, ateşli hastalıklar, göz hastalıkları, mesane hastalıklarına ve cerrahiye ait olgulara bakan hekimlerin ayrı olması gerektiğini, bunların farklı uzmanlık alanları olduğunu söyler.

Anadolu tıbbının temel özelliği, tıbbi konuları ele alırken; tarafsız bir gözlem, akılcı bir yorumla olayları sihir, büyü ve tanrıya dayandırma alışkanlığından arındırabilmesi ve ona bilim niteliğini verebilmesindedir. Kuşkusuz bu başarıda hekimlerin, temel eğitimlerini Gymnasion'larda tamamlamaları ve matematik, geometri, coğrafya, felsefe ve etik gibi dersleri izlemiş olmaları temel etkindir.

Fotoğraflar: Dr. Mehmet Özen, STED YK Üyesi, Ankara